

**MATYOQUB QO'SHJONOV ADABIY-TANQIDIY QARASHLARIDA
IJOD MAS'ULIYATI KONSEPSIYASI****Yo'ldoshev Dilmurod**

Qarshi davlat universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada Matyoqub Qo'shjonovning "Ijod mas'uliyati" asari asosida uning adabiyot nazariyasiga oid qarashlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda, avvalo, o'zbek adabiyotining tarixiy taraqqiyoti, xalq og'zaki ijodi, yozma meros va jahon adabiyoti bilan aloqalari o'rtasidagi uzviy bog'liqlik yoritiladi. Muallifning adabiyot va hayot uyg'unligi, ijodkorning estetik va ijtimoiy mas'uliyati, janr va shakl tizimidagi yangilanishlar haqidagi qarashlari keng ochib beriladi. Shuningdek, tipik obraz yaratish muammosi, badiiy asarda mazmun va shakl birligi, g'oyaviy aniqlik, realizm va satira masalalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Maqola M.Qo'shjonov nazariyasining bugungi adabiyotshunoslik uchun ham dolzarbligini ko'rsatib, adabiyotning ijtimoiy-tarbiyaviy vazifasi, milliy va umumbashariy ahamiyati haqida xulosalar beradi.

Kalit so'zlar: Matyoqub Qo'shjonov, ijod mas'uliyati, adabiyot va hayot uyg'unligi, tipik obraz, realizm, janr yangilanishlari, estetik tamoyil, xalq og'zaki ijodi, ijtimoiy mas'uliyat, o'zbek adabiyoti.

Abstract. The article analyzes Matyoqub Qo'shjonov's theoretical views in his work *"The Responsibility of Creativity"*. The study highlights the interrelation between Uzbek literature's historical development, oral folklore, written heritage, and world literature. It explores the concepts of literature and life interconnection, the writer's aesthetic and social responsibility, as well as innovations in genre and form. Special attention is given to the issues of creating typical characters, the unity of form

and content, ideological clarity, realism, and satire. The article emphasizes the relevance of M.Qo'shjonov's ideas for modern literary studies and their role in revealing the social and educational functions of literature within both national and universal contexts.

Keywords: Matyoqub Qo'shjonov, responsibility of creativity, literature and life interrelation, typical character, realism, genre innovation, aesthetic principle, oral folklore, social responsibility, Uzbek literature.

Аннотация. В статье анализируются теоретические взгляды Матёкуба Қўшжонова, изложенные в его труде «*Ответственность творчества*». В исследовании освещается взаимосвязь исторического развития узбекской литературы, устного народного творчества, письменного наследия и мировой литературы. Рассматриваются вопросы соотношения литературы и жизни, эстетической и социальной ответственности писателя, а также жанровые и формальные новшества. Особое внимание уделено проблеме создания типического образа, единству формы и содержания, идейной чёткости, реализму и сатире. Подчёркивается актуальность идей М.Қўшжонова для современной литературоведения, а также их роль в раскрытии социальных и воспитательных функций литературы в национальном и общечеловеческом контексте.

Ключевые слова: Матёкуб Қўшжонов, ответственность творчества, соотношение литературы и жизни, типический образ, реализм, жанровые новшества, эстетический принцип, устное народное творчество, социальная ответственность, узбекская литература.

Matyoqub Qo'shjonovning "Ijod mas'uliyati" (1981) asari o'z davrida o'zbek adabiyotshunosligida muhim nazariy-metodik yo'nalishlardan biri bo'lib xizmat qildi. Muallif asarida, avvalo, o'zbek adabiyotining shakllanishi va rivojlanish

jarayonini keng ijtimoiy-tarixiy kontekstda ko'rib chiqadi. Unga ko'ra, adabiyot hech qachon jamiyatdan ajralgan holda mavjud bo'lmagan, balki xalqning tarixiy taqdiri, ijtimoiy kurashi va madaniy merosidan oziqlanib kelgan. Shu boisdan ham Matyoqub Qo'shjonov o'zbek adabiyoti taraqqiyotini belgilovchi asosiy manbalarni uch qatlamga bo'ladi: qadimiy yozma meros, xalq og'zaki ijodi va jahon madaniyati, xususan rus adabiyoti bilan uzviy aloqalar. U bu fikrni mustahkamlash uchun, bir tomondan, Alisher Navoiyning adabiy merosini, boshqa tomondan esa Hamza Hakimzoda Niyoziy va Abdulla Qodiriy ijodini misol tariqasida ko'rsatadi. Muallif ta'kidlashicha: "O'zbek adabiyotining bugungi taraqqiyot darajasini belgilaydigan qator omillar mavjuddir. Bu omillardan biri o'zbek xalqining qadimiy va navqirona adabiy merosidir"¹. Demak, asarda milliy adabiyotning rivojlanishi tasodifiy emas, balki tarixiy zarurat sifatida talqin etiladi.

Matyoqub Qo'shjonovning ilmiy yondashuvi shundan iboratki, u o'zbek adabiyotining ildizlarini faqat Sharq klassiklari merosi bilangina chegaralab qo'ymaydi, balki xalq og'zaki ijodini ham alohida manba sifatida baholaydi. Unga ko'ra, yozma adabiyot imkoniyatlari cheklangan davrlarda xalq dostonchiligi, baxshilar, xalq qo'shiqlari va ertaklari badiiy tafakkurning asosiy tashuvchisiga aylangan. Bu an'ana XX asr boshida yangi yozuvchilar avlodining shakllanishida muhim rol o'ynagan. Masalan, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Oybek, G'afur G'ulom kabi ijodkorlarning ilk tajribalarida xalq og'zaki ijodining izlari kuchli seziladi. Matyoqub Qo'shjonov bu jarayonni o'sha davr adabiyotining eng muhim xususiyati sifatida baholaydi. U shunday yozadi: "Xalq shoirlari, baxshi va ijrochilari o'nlab, yuzlab dostonlarni yod bilganlar va ularni katta yiginlarda – to'y va sayillarda ijro qilganlar. Bu dostonlarning aksariyati qahramonlik, odamiylik ruhida yaratilgan bo'lib, xalq ommasini vatanparvarlik, insonparvarlik, gumanistik ruhda tarbiyalashda

---

¹ Матёқуб Қўшжонов. Ижод масъулияти. Адабий-танқидий мақолалар. Т.: Адабиёт ва санъат, 1979. 3-б

katta ahamiyatga ega bo'lgan"². Demak, asar o'zbek adabiyotining shakllanish jarayonini ko'rsatishda tarixiy ketma-ketlikni ta'minlaydi. Bunda qadimiy meros bilan bir qatorda, xalq og'zaki ijodining ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyati ham alohida ta'kidlanadi. Muallifning ilmiy yondashuvi shundan dalolat beradiki, o'zbek adabiyotining o'ziga xosligi uni xalqning ko'p asrlik tajribasi, ma'naviy iztiroblari, orzu-umidlari bilan chambarchas bog'liq holda ko'rib chiqishda namoyon bo'ladi. Shu tariqa Matyoqub Qo'shjonov birinchi bosqichda adabiyot taraqqiyotining ildizlari, tarixiy shart-sharoitlari va manbalarini aniqlab beradi. Matyoqub Qo'shjonovning "Ijod mas'uliyati" asarining ikkinchi yirik nazariy ustuni bu — adabiyot va hayot uyg'unligi g'oyasidir. Muallifning ta'kidlashicha, o'zbek adabiyoti barcha umummilliy adabiyotlar qatorida xalqning kundalik turmushi, mehnati, qahramonlik an'analari bilan mustahkam bog'langan. Adiblar ijodi hayotning to'la aksini berish, ijtimoiy jarayonlarning o'ziga xos tarzda badiiy obrazlarda namoyon etilishi orqali yangicha ma'no kasb etgan. Matyoqub Qo'shjonovning nazariy qarashiga ko'ra, ijodkor hayotni oddiy ko'chirish yoki naturalistik tasvir bilan cheklanmasligi kerak, u san'atkor sifatida hayot materiallarini saralab, ularni o'zining dunyoqarashi va estetik ideali asosida qayta tashkil etishi zarur. U bu haqda shunday deydi: "Yozuvchi hayot materialini saralaydi. Nimalardir uning idealiga to'g'ri keladi, nimalardir to'g'ri kelmaydi. To'g'ri keladiganini ulug'lamoqchi bo'ladi, to'g'ri kelmaydiganini fosh qilmoqchi, masxaralamoqchi bo'ladi"³. Bu qarash ijodkorning ma'naviy mas'uliyatini ham belgilaydi, ya'ni u ijtimoiy voqelikni estetik qayta ishlash orqali jamiyatda ma'naviy-tarbiyaviy ta'sir kuchini oshiradi.

Matyoqub Qo'shjonov asarlarida hayot va adabiyot munosabatida ikki muhim jihatni belgilaydi: birinchidan, adabiyot hayotdan uzilmasligi, undan doimo ilhom olishi shart; ikkinchidan, hayot voqeligi san'atkorning shaxsiy pozitsiyasi va estetik

---

² Ўша асар 4-б.

³ Ўша асар 12-б

qarashlari orqali o'tgandagina badiiy qiymat kasb etadi. U "monumentalizm kasalligi" deb ataydigan holat — yozuvchi hayotning barcha jihatlarini cheklovsiz qamrab olishga harakat qilganda, asarda g'oyaviy aniqlik yo'qolishi va tasvir tartibsiz bo'lib qolishi bilan bog'lanadi. Shuning uchun ham Matyoqub Qo'shjonov yozuvchini hayotdan tanlab olishga, muayyan tipik voqelikni yorqin obrazlarda ifodalashga chaqirgan. Buning misoli sifatida u Oybekning "Qutlug' qon" romanidagi "Yo'lchi" obrazini keltiradi, u yerda hayot voqeligi keng qamrovda berilgan bo'lsa-da, asosiy diqqat mehnatkash insonning o'zini anglashi va yangi hayot sari intilishiga qaratilgan. Muallif ta'kidlaydiki: "Yozuvchi hayotning tomonlarini tasvirlash uchun tanlaganda tasodifiylikka, bir tomonlamalikka yo'l qo'yishga haqi yo'q. Yozuvchi hayotning yetaklovchi tomonlarini idrok etmasa, u iker-chikirlar bilan cheklanib qo'yadi-da, ularni umumlashma sifatida kitobxonga taqdim etadi"⁴. Demak, Matyoqub Qo'shjonov uchun hayot va adabiyot uyg'unligi nazariy kategoriyadan ko'ra amaliy mezon vazifasini bajaradi. Adibning haqiqiy ijodkor sifatidagi qudrati uning hayot materiallarini saralab, ulardan umumlashtirilgan badiiy obrazlar yarata olishida ko'rinadi. Bu yo'lda ijodkor shaxsiy estetik pozitsiyasini ham aniq belgilay olishi zarur, chunki pozitsiyasiz tasvir adabiyotni ruhsiz, san'atni ma'nosiz qilib qo'yishi mumkin. Shu tariqa, "Ijod mas'uliyati" asarida hayot va adabiyot uyg'unligi g'oyasi na faqat nazariy, balki ijtimoiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega mezon sifatida ilgari suriladi.

Matyoqub Qo'shjonovning "Ijod mas'uliyati" asarida o'zbek adabiyotining rivojlanish yo'li nafaqat mazmun jihatidan, balki shakl va janr tizimidagi yangilanishlar nuqtai nazaridan ham keng tahlil qilingan. Muallifning fikricha, o'zbek klassik adabiyoti asrlar davomida asosan she'riy shaklda mavjud bo'lib kelgan, doston va g'azallar adabiy jarayonning yetakchi janri sifatida ustunlik qilgan. Biroq XX asr boshiga kelib, jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlar ta'sirida

---

⁴ Ўша асап 16-б.

adabiyotning shakl va janrlarida tub o'zgarishlar yuz berdi. Davriy o'zgarishlar va uning ortidan boshlangan yangi davr o'zbek yozuvchilaridan yangicha ifoda shakllarini izlashni taqozo etdi. Shu tariqa, avval xalq og'zaki ijodi ta'sirida keng qo'llanilgan barmoq vazni poeziyada ustuvor o'rinni egalladi, dramaturgiya Xamza Hakimzoda Niyoziyning "Boy ila xizmatchi" asari bilan shakllandi, proza esa Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani bilan to'laqonli janr sifatida yo'lga qo'yildi. Matyoqub Qo'shjonov bu jarayonni o'zbek adabiyotidagi mazmun bilan shakl uyg'unligining yangi bosqichi sifatida talqin qiladi. Muallif 1930-yillardagi prozaik izlanishlarni alohida e'tibor bilan ko'rib chiqadi. Uningcha, Abdulla Qodiriy, Sadriddin Ayniy, Abdulla Qahhor, Oybek kabi yozuvchilarning yirik romanlari nafaqat realistik ijodning yangi yo'nalishlarini ochdi, balki o'zbek adabiyotida janriy yangilanish jarayonini mustahkamladi. Ayniqsa, Oybekning "Qutlug' qon" romani o'zbek adabiyotida realizm metodining g'alabasi sifatida baholanadi. Unda milliy ongning uyg'unishi asosiy g'oya sifatida talqin qilinib, realistik obrazlar orqali yangi adabiy an'ana yaratildi. Keyingi yillarda Asqad Muxtor, Sharof Rashidov, Pirmqul Qodirov, Odil Yoqubov kabi yozuvchilarning romanlari janr imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Bu jarayonda tarixiy-badiiy asarlar, dilogiya va trilogiyalar, psixologik romanlar sirasiga kiruvchi asarlar ham yaratildi. Shu bilan birga, Matyoqub Qo'shjonov janr taraqqiyotida qisqa proza — hikoya va ocherkning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Uningcha, Abdulla Qahhor yaratgan hikoyachilik maktabi ta'sirida bir qator yosh novellistlar yetishib chiqdi va ular adabiyotga hayotning dolzarb masalalarini yorituvchi, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy muammolarini aks ettiruvchi hikoyalar olib kirdilar. Bu jarayonda ocherk janri ham katta ahamiyat kasb etdi, chunki u zamonaviy voqelikka bevosita munosabat bildirish va ijtimoiy hayotdagi yangi tendensiyalarni ko'rsatish imkonini berdi. Poeziyada esa uslubiy rang-baranglik kengaytirildi. Bir tarafdin, falsafiy mushohadalar va ijtimoiy mavzular lirikada kuchaydi, ikkinchi tarafdin esa mayin, intim kechinmalar orqali

zamondosh insonning ichki dunyosi tasvirlandi. Bu jarayonda Hamid Olimjon, Gʻafur Gʻulom, Uygʻun kabi shoirlar erkin vazndagi izlanishlari bilan adabiyotda novatorlik ruhini kuchaytirdilar. Matyoqub Qoʻshjonov fikricha, janr va shakldagi yangilanish jarayonlari oʻzbek adabiyotining butuntittifoq adabiyot tizimida oʻz oʻrnini mustahkamladi. Bu jarayon milliy adabiyotni ilgaridan mavjud anʼanalar bilan chegaralab qoʻymay, balki uni dunyo adabiyotining yangi izlanishlari bilan uygʻunlashtirish imkonini berdi. Shu jihatdan, u oʻzbek sovet adabiyotini faqat milliy doirada emas, balki umumbashariy adabiy jarayonning bir qismi sifatida koʻradi.

Matyoqub Qoʻshjonovning “Ijod masʼuliyati” asarida adabiyotning estetik asoslari va ijodiy metod masalasi alohida oʻrin tutadi. Uning nazariy qarashlarida yozuvchi ijodidagi eng muhim jihat — mazmun va shakl uygʻunligi hisoblanadi. Unga koʻra, badiiy ijodning birinchi sharti hayotni aks ettirishdan iborat, ammo bu aks ettirish oddiy koʻchirish emas, balki hayot voqeligini saralash, qayta tashkil qilish va uni estetik gʻoyalar asosida umumlashtirish jarayonidir. Yozuvchi hayot materialini saralab, unga oʻzining dunyoqarashi va estetik prinsiplari asosida maʼno beradi. Agar ijodkor bu jarayonda hayotning barcha tomonlarini tartibsiz qamrab olsa, asarda gʻoyaviy aniqlik yoʻqoladi va “monumentalizm kasalligi” deb ataluvchi holat yuzaga keladi. Shu jihatdan Matyoqub Qoʻshjonov yozuvchini hayot materialini cheklay bilishga, asosiy va tipik jihatni tanlab, uni chuqur va keng tasvirlashga chaqirgan. Muallif “Qutlugʻ qon” va “Navoiy” romanlari misolida mazmun va shakl uygʻunligini nazariy jihatdan asoslab beradi. Oybek “Qutlugʻ qon”da mehnatkash xalqning oʻzini anglash jarayonini markazga qoʻyib, asarda gʻoyaviy birlik va aniqlikka erishgan; “Navoiy” romanida esa buyuk shoir gumanizmi masalasini asosiy masala sifatida tilga olingan. Matyoqub Qoʻshjonov fikricha, yozuvchi oʻzini maʼlum mavzular bilan cheklamasa, hayot materiallari ichida yoʻqolib qoladi va asarda gʻoyaviy samaradorlikka erisha olmaydi. Bu jihatdan fransuz tanqidchisi Bualoning

“Yozuvchi o‘zini jilovlamagunicha asar yarata olmaydi” degan fikri ham misol tariqasida keltiriladi.

Estetik tamoyillarning yana bir muhim jihati — g‘oyaning shakllanish jarayonidir. Matyoqub Qo‘shjonov ta’kidlashicha, har qanday g‘oya dastlab niyat sifatida paydo bo‘ladi, ammo u badiiy asarda to‘liq shaklga ega bo‘lgandagina mukammal mazmunga aylanadi. Agar g‘oya niyatlikcha qolib, zarur shaklda ifodalanmasa, asarda noaniqlik yuzaga keladi. Shu boisdan u “g‘oyaviy jihatdan yaxshi, lekin badiiy jihatdan zaif” degan qarashga qarshi chiqadi. Uningcha, mukammal mazmun faqat mukammal shakl orqali namoyon bo‘lishi mumkin. Matyoqub Qo‘shjonovning metodologik nuqtai nazaridan adabiyotda realizmning asosiy mezonni tipik xarakterlarni tipik sharoitlarda to‘g‘ri va aniq tasvirlashdan iborat. “Realizm detallarning haqiqiy bo‘lishidan tashqari, tipik xarakterlarni tipik sharoitlarda haqiqiy gavdalandirishni ham taqozo qiladi” degan ta’rifini asos qilib oladi va bu mezonni o‘zbek adabiyotidagi yirik asarlar tahlilida qo‘llaydi. Shu bilan birga, Matyoqub Qo‘shjonov satiraning ahamiyatini ham yuqori baholaydi. Unga ko‘ra, adabiyot hayotning salbiy jihatlarini ham fosh qilishi, ijtimoiy muammolarni ochiq ko‘rsatishi zarur. Masalan, Abdulla Qahhorning “To‘yda aza” hikoyasida muallif insonning ichki qiyofasini ochish orqali jamiyatdagi salbiy holatni umumlashma darajasiga ko‘tarib beradi. Bu esa san’atning ijtimoiy vazifasi bilan ham uyg‘un hisoblanadi. Demak, Matyoqub Qo‘shjonovning estetik qarashlarida ijodiy metod realistik asosda belgilanib, unda mazmun va shakl uyg‘unligi, g‘oyaviy aniqlik, tipik xarakterlar yaratish va satira orqali kamchiliklarni fosh etish kabi mezonlar markaziy o‘rin egallaydi. Shu jihatdan, “Ijod mas’uliyati” asari nafaqat o‘zbek adabiyoti, balki umuman badiiy ijod nazariyasi uchun ham muhim metodologik manba hisoblanadi.

Matyoqub Qo‘shjonovning “Ijod mas’uliyati” asarida alohida o‘rin tutgan masalalardan biri — badiiy adabiyotda xarakter va tipik obraz yaratish muammosidir.

Muallifning nazariy qarashlarida adabiyotning haqiqiy qudrati uning voqealarni zohiriy ko‘rinishda emas, balki inson xarakteri orqali anglab olinishida ko‘rinadi. Unga ko‘ra, voqea asarda faqat bir fon, bir maydon vazifasini bajaradi, ammo uning haqiqiy qimmatini odamlar taqdiri va ularning ichki dunyosida, qarama-qarshiliklari va orzu-umidlarida namoyon bo‘ladi. Shu ma’noda, yozuvchi uchun asosiy vazifa tipik xarakterlarni yaratishdir. Bu yerda tipiklik deganda, alohida shaxsning xususiyatlari orqali butun bir ijtimoiy qatlam yoki zamon ruhini ifoda eta olish nazarda tutiladi. Matyoqub Qo‘shjonovning fikricha, tipik obrazni yaratishda yozuvchi hayotdagi tasodifiy holatlarni qo‘llamasligi, balki umumlashtirishga moyil bo‘lishi zarur. Muallif bu masalada o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalari asarlarini tahlil qiladi. Masalan, Oybekning “Qutlug‘ qon” romanini misol qilib keltiradi va undagi “Yo‘lchi” obrazi haqida shunday yozadi: bu qahramon nafaqat yakka shaxs sifatida, balki butun bir mehnatkash qatlamning ongini, o‘zini anglash jarayonini aks ettirgan tipik obrazdir. Yo‘lchi shaxsiy taqdiri bilan butun bir avlod taqdiri uyg‘unlashadi va shu orqali asar badiiy quvvatga ega bo‘ladi. Xuddi shu yo‘sinda, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asaridagi Otabek va Kumush obrazlari nafaqat tarixiy davr odamlari, balki milliy xarakterning eng teran jihatlarini ifodalagan obrazlar sifatida baholanadi. Matyoqub Qo‘shjonov tipik obraz yaratishda ikki jihatni muhim deb hisoblaydi: birinchidan, qahramonning shaxsiy psixologik dunyosi va uning ichki qarama-qarshiliklari teran ochilishi shart; ikkinchidan, qahramon faqat shaxsiy hayoti bilan emas, balki ijtimoiy muhit va umumiy tarixiy jarayonlar bilan ham bog‘liq holda namoyon bo‘lishi lozim. U ushbu nazariyasini A.Qahhor asarlari tahlilida ham qo‘llaydi. Masalan, “Sarob” romanidagi qahramonlar shaxsiy orzulari bilan yashasada, ularning taqdiri butun jamiyatdagi o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq holda ko‘rinadi. Shu tariqa, Matyoqub Qo‘shjonovning qarashlarida adabiyotning markaziy vazifasi tipik xarakterlar yaratish orqali hayot haqiqatini ochishdir. Uningcha, faqat tasodifiy holatlarning yig‘indisi hisoblangan asarlar hech qachon yuksak badiiy

quvvatga ega bo'lmaydi. Xarakter orqali ijtimoiy mohiyatni ifoda etish esa adabiyotning eng yuqori bosqichi hisoblanadi.

Matyoqub Qo'shjonovning "Ijod mas'uliyati" asarida adabiyotning tarbiyaviy va ijtimoiy vazifasi masalasi ham markaziy yo'nalishlardan biri sifatida yoritilgan. Uning fikricha, adabiyot nafaqat san'at, balki jamiyat hayotida katta ahamiyatga ega bo'lgan ma'naviy-axloqiy kuchdir. Yozuvchi ijodi xalq ongini shakllantirish, uni yangi maqsadlarga chorlash va ma'naviy yuksalishga yetaklashda muhim vosita vazifasini bajaradi. Shu ma'noda, ijodkor zimmasiga katta ijtimoiy mas'uliyat yuklanadi. U ijodkorning vazifasini faqat voqelikni tasvirlash bilan emas, balki voqelikni ma'naviy jihatdan baholash va uning rivoji uchun yo'l ko'rsatish bilan bog'laydi. Muallif o'z qarashlarini misollar orqali asoslaydi. Masalan, u Hamza Hakimzoda Niyoziyning dramaturgiyasi haqida to'xtalar ekan, yozuvchi o'z asarlarda xalqning ozodlik va ma'rifat sari intilishlari ifodalanganini qayd etadi. Bu asarlar o'z zamonida xalqni jaholatdan xalos etish, ularning fikriy yuksalishi uchun badiiy minbar vazifasini bajargan. Xuddi shunday tarzda, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani ham faqat tarixiy voqealarni ko'rsatib qolmay, balki milliy birlik, vatanparvarlik, oila va shaxsiy mas'uliyat haqidagi g'oyalarni targ'ib qilgan.

Matyoqub Qo'shjonov ijtimoiy funktsiya masalasini ham keng ma'noda talqin etadi. Uningcha, adabiyot inson qalbiga ta'sir etish orqali uning ma'naviy olamini tozalaydi, salbiy odat va xislatlarni qoralaydi, ijobiy fazilatlarni ulug'laydi. Shu jihatdan, u G'afur G'ulom, Uyg'un, Mirtemir kabi shoirlarning ijodini misol qilib keltiradi va ularning asarlarida xalqni mehnatsevarlikka, bilimga, adolat va vatanparvarlikka chorlovchi g'oyalar ustuvor ekanini ta'kidlaydi.

Muallifning nazariy qarashlarida tarbiyaviy vazifa faqat ma'naviy tarbiya bilan cheklanib qolmaydi, balki jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni boshqarishga ham xizmat qiladi. U yozuvchini zamonasining "muallimi" sifatida ko'radi va ijodkorning ijtimoiy missiyasi shunda namoyon bo'lishini aytadi. Bunda estetik qimmat bilan

birga g'oyaviy aniqlik ham muhim ahamiyatga ega. Agar asarda g'oyaviy yo'nalish noaniq bo'lsa, u o'zining tarbiyaiy quvvatini yo'qotadi. Shu boisdan, Matyoqub Qo'shjonov ijodkorni jamiyat oldida mas'ul deb hisoblaydi va bu mas'uliyat yozuvchining shaxsiy estetik pozitsiyasi bilan uzviy bog'liqligini uqtiradi. Shu tariqa, "Ijod mas'uliyati" asarida adabiyotning ijtimoiy va tarbiyaiy vazifasi nafaqat nazariy asoslangan, balki amaliy misollar orqali ham yoritilgan. Bu qarashlar adabiyotni jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi sifatida ko'rsatadi va uning ma'naviy hayotda tutgan o'rnini belgilaydi.

Matyoqub Qo'shjonovning "Ijod mas'uliyati" asari o'sha davr va hozirgi adabiy jarayon uchun muhim manba hisoblanadi. Asarning umumiy mazmunidan ko'rinib turibdiki, muallif ijod masalasiga keng qamrovli, ilmiy asoslangan va metodologik jihatdan mukammal yondashgan. U adabiyotni faqat badiiy zavq beruvchi vosita emas, balki xalq hayotidagi ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy jarayonlarni shakllantiruvchi qudratli kuch sifatida ko'radi. Shu jihatdan, asarning ilmiy ahamiyati bir necha yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, u adabiyot tarixini xalqning ko'p asrlik madaniy merosi bilan uzviy bog'lab tahlil qiladi va shu orqali milliy adabiyotning uzluksizlik prinsipini asoslaydi. Bu holat adabiyotni tarixiy taraqqiyotning ajralmas qismi sifatida ko'rsatishga xizmat qiladi. Ikkinchidan, asarda adabiyot va hayot uyg'unligi masalasi nazariy jihatdan asoslanib, yozuvchining ijtimoiy mas'uliyati, uning hayot materialini saralash va qayta ifodalash jarayonidagi estetik pozitsiyasi alohida ko'rsatiladi. Uchinchidan, asar o'zbek adabiyotida janr va shakl tizimidagi yangilanishlarni ko'rsatib, proza, drama va poeziyaning rivoj yo'llarini chuqur tahlil qiladi. Bu holat adabiyotning ichki qonunlarini anglashga yordam berishi bilan birga, uning umumbashariy adabiy jarayon bilan uyg'unligini ham ochib beradi. To'rtinchidan, Matyoqub Qo'shjonov xarakter va tipik obraz muammosiga katta e'tibor qaratib, adabiyotda shaxsiy taqdir va ijtimoiy muhit uyg'unligi orqali hayot haqiqati qanday ifodalanishini ko'rsatadi. Beshinchidan,

asarda adabiyotning tarbiyaiy va ijtimoiy vazifasi keng yoritilib, uning ma'naviy hayotdagi ta'siri va jamiyat ongini shakllantirishdagi roli asoslab berilgan. Bu holat ijodkorning ma'naviy mas'uliyatini yanada oshiradi. Ushbu asar nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi adabiyotshunoslik uchun ham muhim ilmiy manbadir. Chunki u adabiyotning tarixiy, ijtimoiy va estetik mohiyatini chuqur tahlil qilish bilan birga, ijodkorning jamiyat oldidagi burchi va mas'uliyatini ham nazariy asosda yoritib beradi. Asarning eng katta qimmat shundaki, u tadqiqotchi uchun metodologik qo'llanma, yozuvchi uchun esa ijtimoiy va ma'naviy mas'uliyatni anglatuvchi dastur sifatida xizmat qiladi. Shu jihatdan, "Ijod mas'uliyati" asari o'zbek adabiyotining ilmiy-nazariy tahlilida muhim poydevorlardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Матёқуб Қўшжонов. Ижод масъулияти. Адабий-танқидий мақолалар. Т.: Адабиёт ва санъат, 1979.
2. Матёқуб Қўшжонов. *Хаёт ва қаҳрамон*. -Т.: Адабиёт ва санъат, 1979.
3. Белинский В.Г. Избранные статьи. –Москва, 1956.
4. Назаров Б. ва бошқалар. Ўзбек адабий танқидчилиги тарихи. - Т.: Чўлпон НМИУ, 2012.
5. Расулов А. Танқид, таҳлил, баҳолаш. - Т.: Фан, 2006.
6. Бахтин М. Романда замон ва хронотоп шакллари. Рус тилидан У.Жўракулов таржимаси. - Т.: Академнашр, 2015.
7. Бехбудий М. Танқид сараламоқдур. Танланган асарлар. - Т.: Ўзбекистон, 1997.
8. Чўлпон ва танқид (нашрга тайёрловчи Каримов Б.). -Т.: Адабиёт жамғармаси, 2004.
9. Жўракулов У. Худудсиз жилва. - Т.: Фан, 2006.
10. Жўракулов У. Назарий поэтика масалалари. - Т.: Ф.Фулом, 2015.
11. Каримов Б. Руҳият алифбоси. - Т.: Ф.Фулом НМУ, 2015.